

CRTICE IZ POVIJESTI RIMSKE MURSE

Zvonimir Zvonar

Osijek, najveći grad istočne Hrvatske, korijenje svoga nastanka nalazi još u antičkom dobu za vrijeme rimske okupacije ovih prostora. Taj antički Osijek nosio je ime Mursa. Nastao je na području okruženom močvarama kao vojnički logor. O postojanju te antičke Murse govori nam mnoštvo arheoloških nalazišta u Osijeku. Ovim radom obradit će se neki dijelove antičke povijesti današnjeg Osijeka, odnosno tadašnje Murse, i neka od arheoloških nalazišta koja su dokaz o postojanju iste.

Već se prehistorijskomu čovjeku to mjesto, gdje se nalazi današnji Osijek, pričinilo dobrim da se tu nastani. Njegove su potrebe bile jako neznatne, a oko Osijeka je zemlja plodna, pa je bilo dosta paše za njegovu stoku; po šumama, koje su u ono doba skoro cijelu zemlju prekrivale, bilo je jelena i druge lovine, a Drava i mnoge bare krile su u sebi množinu riba, koje je svojim mrežama hvatao. (Brunšmid, 1900: 21) Kao rimska kolonija puno ime joj je bilo Colonia Aelia Mursa.

COLONIA AELIA MURSA

Arheološki muzej Osijek

Smatra se da je ime Mursa to područje imalo i prije dolaska Rimljana. U tomu imenu, koje nije rimsko, mogao bi biti sadržan epihorski naziv jednoga panonskoga plemena, koje je stanovalo na desnoj obali Drave blizu njezina ušća u Dunav. (Brunšmid, 1900: 22)

To najveće naselje u Donjoj Panoniji nastalo je u današnjem Donjem gradu, u susjedstvu okruženih močvarnih područja. Povoljni je položaj ubrzao povećanje broja stanovnika i razvoj grada u trgovačko i prometno središte šire okolice. Kameni most preko Drave i tvrda cesta preko močvarnih područja u Baranji povezali su Mursu s Aquincumom (današnjom Budimpeštom) i ostalim gradovima Gornje Panonije. Zbog toga značenja Murse rimski je car Hadrijan, vjerojatno 124.¹ godine, dodijelio naselju status kolonije s punim civitetom (Colonia Aelia Mursa). (Brunšmid, 1900: 21-22) Gradsko pravo i status kolonije privukao je brojne rimske građane i veterane rimskih vojnih jedinica. Stoga se u gradu i okolici povećala potražnja za različitim pa i luksuznom robom što je izravno utjecalo na jačanje trgovačkih veza duž dunavske granice. Mursa postaje jedno od glavnih čvorišta trgovine,

¹ Ili možda 133.

ali i nadalje za Rimljane značajno vojno uporište. Vrsni graditelji podigli su u Mursi forum, sagradili javne i upravne zgrade, hramove, amfiteatar, kuće s podnim grijanjem i vrtovima bogatih građana i patricija te uljepšavali grad statuama. (Perić-Muratović, 2004: 97)

Izvanrednu strategijsku važnost današnjega grada Osijeka, koja se u toliko slučajeva u staro i novo doba jasno dokazala, prvi je pravo prepoznao rimski car Hadrijan. Na svojim putovanjima, koja su ga dovela u sve krajeve prostrane njegove države, posjetio je on i osječku okolicu, koja mu je sigurno bila poznata još iz onoga vremena, kada je boravio u Panoniji kao tribun druge legije i kada

je kao praetorski legat (107. – 108.) upravljao Donjom Panonijom. (Brunšmid, 1900: 23)

Time što je car Hadrijan Mursi podijelio kolonijalno pravo, dobio je grad po carevom obiteljskom imenu pridjevak Aelia. Žitelji, koji su ovdje kao rimski građani bili naseljeni, dijelom su, valjda,

bili isluženi vojnici, koji su tek dobili građansko pravo.

Kada je Hadrijan Mursu podigao na status kolonije, indirektno nam spominje jedan kamen sa napisom², koji se u ožujku 1783. našao na dravskoj obali, po prilici usred staroga grada u smočnici jedne izgorjele zgrade. Napis zapisan na tri stope dugom, a dvije stope širokom, na desnoj strani oštećenom mramoru, javlja da je car Traianus Hadrianus, sin božanskoga Trajana Partijskoga, unuk božanskoga Nerve, vrhovni svećenik (*pontifex maximus*), kada je imao po sedamnaesti put tribunsku moć (dakle godine 133.), a tri puta već bio konzulom, dao neki posao izvesti po drugoj legiji, koja ima pridjevak *adiutrix*. Nema sumnje da su te radnje, za koje su bili delegirani vojnici spomenute, u Donjoj Panoniji stacionirane, legije, morale biti javne, koje su se izvodile u tu svrhu, da se grad što bolje utvrdi i da se novo zasnovana kolonija što brže unaprijedi. I u materijalnom pogledu Carevu skrb oko unapređenja građevina u Mursi dokazuju i cigle, potekle iz carskih ciglana, koje su tu morale biti podignute, jer se u Osijeku našlo više primjeraka s pečatima, koji svjedoče da su carevi Hadrijan i njegov nasljednik Antoninus Pius bili vlasnici ciglana u Mursi. (Brunšmid, 1900: 23-24)

² Jedan ulomak uzidan je u dvoru u Bélyu

U kasnije rimsko carsko doba Mursa se spominje samo u dvije prigode, kada je u njezinoj blizini došlo do odlučujućih bitaka.

BITKE KOD MURSE

Prva se bitka odigrala za cara Gallijena, koji je godine 260. tu potukao panonskoga legata Ingenua, kojega su moesijske legije bile proglasile za cara. Mnogo se opširnije opisuje druga bitka kod Murse, u kojoj je 28. rujna 351. car Constantius II. pobijedio svoga suparnika Magnentija. (Brunšmid, 1900: 25)

Skupina zavjerenika, koju je predvodio dvorski predstojnik privatnih carskih dobara (*comes rei privatae*) Marcelin, dala je 18. siječnja 350. u Augustodunu³ carem proglasiti vojničkoga komesa (*comes rei militaris*) barbarskoga podrijetla Magna Magnencija. Vladajući car na Zapadu, Konstant (337. - 350.), dočuvši za pobunu dok je bio u lovu u obližnjoj šumi, odlučio je pobjeći u Hispaniju, ali ga je na sjevernom rubu Pirineja, kod utvrde Helena, dostigao uzurpatorov zapovjednik Gajzon s četom odabranih vojnika i smaknuo. (Gračanin, 2003: 10) Prilike su bile povoljne, jer je jedini preživjeli zakoniti vladar, Konstantov brat Konstancije II. (337. - 361.), bio zauzet ratovanjem protiv Perzijanaca na Eufratu. No Magnencijeve je planove osujetila nova uzurpacija koja se odigrala upravo u Iliriku. Naime, ilirički zapovjednik pješništva (*magister peditum*) Vetranion, kojega je na zapovjedništvo bio imenovao Konstant i koji je ostao odan konstantinskoj dinastiji, proglašen je carem 1. ožujka 350. u Mursi (Osijek) i odmah zatim u Sirmiju (Srijemska Mitrovica) na poticaj Konstancijeve sestre Konstantine, koja je živjela u Panoniji zajedno sa svojim rođakom Vulkacijem Rufinom, prefektom pretorija Ilirika. U međuvremenu je Magnencije stekao nadzor nad sustavom utvrđenja koji je branio ulaz u Italiju iz Ilirika pod nazivom *Claustra Alpium Iuliarum*. 10. Obaviješten o događajima u Iliriku u sestrinu pismu, Konstancije II. priznao je Vetraniona za sucara. (Šašel, 1992: 718)

U međuvremenu je Konstancije dobio slobodne ruke na Istoku. Dana 28. rujna 351. car Kostancije II. pobijedio je svoga suparnika Magnecija, koji se protiv njega podigao u Galliji, pa je sa silnom vojskom provalio u Panoniju, da ju otme. Konstancije dočeka neprijatelja u gotovo nepredobitnoj poziciji kod Cibala (Vinkovci), iz kojih se nikako ne dade izmamiti. Tek kada je Magnecije

pod jesen pokušao, ne bi li kakogod važnu Mursu osvojio, prije nego što će poradi nastajućega nepovoljnoga vremena ratovanje prekinuti i poći u zimske stanove, odlučio je Konstancije, da će opsjednutom gradu poći u pomoć. Pred zidovima Murse zametnu se veoma žestoka bitka, u kojoj je na objema stranama palo preko 50.000 momaka. Pobjedu je jedva nekako održao Konstancije, koji je za trajanja boja u molitvi proboravio u jednoj crkvisi izvan grada, gdje ga je mursijski biskup Valens predobio za arijanizam. (Brunšmid, 1900: 25-26)

Iskopine Murse, lokalitet vojarnje

ARHEOLOŠKA NALAZIŠTA NA PODRUČJU OSIJEKA

Na lokalitetu u Donjem gradu⁴ obavljena su zaštitna arheološka istraživanja. Lokacija se nalazi na zaštićenom i registriranom lokalitetu Murse. Antički su slojevi djelomice uništeni izgradnjom Donjeg grada od 17. st. pa do danas. Visina recentnog sloja dosezala je i do 2,5 m. Nakon njega definirani su kanali, bunari, otpadne jame, kasnoantička grobnica, kosturni ukopi i veći broj rupa čija se namjena još ne može odrediti. (Pinterović, 1978: 5)

Jedno je od većih nalazišta Hermanov vinograd u jugozapadnom, rubnom dijelu Osijeka, u kojem su uglavnom obiteljske kuće i vrtovi. Unutar pojedinih kuća vidljivi su i pregradni zidovi koji su unutrašnji prostor dijelili na dvije ili tri prostorije. Kako su najveće kuće u središtu naselja, moguće je da je riječ o

objektima veoma važnim za zajednicu, koji su u naselju zauzimali središnji položaj. (Šimić, 2007: 19)

Na lokalitetu kod Huttlerove tijekom arheoloških istraživanja provedenih 2006. i 2007. pronađeni su brojni ostaci antičke Murse. Pronađeni arheološki ostaci pojedinih faza mogu se povezati s učestalim hipotezama i trima pretpostavljenim graditeljskim fazama Panonije: 1. najranija faza, od početka kolonizacije i urbanizacije Panonije, osobito za vrijeme Vespazijana, Trajana i Hadrijana, do markomanskih ratova u drugoj polovini 2. st; 2. faza obnove porušenog u markomanskim ratovima, obnavljanje limesa i cesta, razdoblje dinastije Severa; 3. kasna faza, krajem 3. i početkom 4. st, odnosno vrijeme nakon Dioklecijanovih reformi, razdoblje Konstantinove dinastije i Valentijana I., kada se u gradovima podižu građevine velikih dimenzija i masivnih temelja. Prvoj fazi pripadaju brojni sustavi i građevine koje nastaju početkom urbanizacije Murse i postaju osnovica za dalji razvoj grada. Sustavi i objekti nastali u toj građevinskoj fazi sačuvali

³ Autun

⁴ Obrtnička škola

su pravce pružanja i funkcije te su uz stanovite preinake i dogradnje ograničili i uvjetovali dalji urbani razvoj i eksploataciju prostora. Druga faza nastaje nakon što su germanska plemena Markomana devastirala Mursu. Ta devastacija mogla bi se sagledati kroz zapune velikih drenažnih kanala i slojeve gara. Vjerojatno je u fazi obnove, za vrijeme dinastije Severa, došlo do obnove komunikacijskog sustava, koji je poštovao prethodne smjerove, ali ne i tehnike izgradnje cesta. Treća ili kasnoantička faza faza je izgradnje koja se povezuje sa Dioklecijanovim i Konstantinovim reformama. (Sunko, Katavić, Jerončić, 2007: 22-25)

Arheološko nalazište u Donjem gradu

Godine 2006. i 2007. rađena su iskapanja kod vojarne u Osijeku, pronađena je rimska cesta duga 35 metara. Na sjevernoj strani nalaze se tri rupe od stupova drvene konstrukcije ceste, a na južnoj jedanaest. (Filipović, 2007: 32) Vertikalni stratigrafski odnosi znatno su uništeni izgradnjom infrastrukture, ceste i različitih objekata za potrebe JNA. Ispod sloja urušenja, uglavnom krovne konstrukcije, izražen je sakralni kompleks. Bunari na nalazištu bili su ispunjeni građevinskim materijalom, ostacima životinjskih kostura, ljudskim kostima, terakotnim figurama, keramičkim, koštanim i metalnim predmetima. Pronađeno je i pet žrtvenika posvećeno bogu Silvanu. (Filipović, Katavić, 2004: 8-9) Pokretni su arheološki nalazi: keramičke ruketvorine (posuđe, lampice, cigle, kalupi, podne pločice, crijepovi), kovinske tvorevine od bronce, željeza i olova (novac, igle, fibule, narukvice, ringovi, pinceta, noževi, harpun), koštani predmeti (igle,

žetoni, drške), ulomci predmeta od stakla. Istraživanja na području vojarne otvaraju pitanje konzervacije i prezentacije barem dijela pronađene antičke arhitekture. (Filipović, Katavić, 2004: 10)

Iz napisanog se mogu vidjeti rani počeci grada, koji je prvo postojao kao vojna utvrda, položaj Murse bio je povoljan i znatno je pridonio razvoju grada kakav je on danas. Opisana je rana povijest Murse i razlozi njezina razvijanja, isto tako i neke važnije bitke koje su se dogodile u njenoj blizini i u kojima je njen položaj imao bitnu ulogu. Na kraju su opisani neki arheološki lokaliteti u Osijeku, koji nam dokazuju antičku povijest današnjeg Osijeka. Zahvaljujuće sve češćim arheološkim pronalascima Osijek je dobio i Arheološki muzej.

Arheološko istraživanje antičke Murse

LITERATURA

1. Brunšmid, Josip, 1900. *Colonia Aelia Mursa*, Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu, Vol.4, No.1, Zagreb, str. 21.-42.
2. Gračanin, Hrvoje, 2003. *Bitka kod Murse 351. i njezin odjek*, *Scrinia Slavonica*, Vol.3, No.1, Zagreb, str. 9.-25.
3. Hrvatski arheološki godišnjak, 2004., 1/2004, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Zagreb.
4. Hrvatski arheološki godišnjak, 2007., 4/2007, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Zagreb.
5. Perić - Muratović, Ljubica, 2004. *Vojnički kultovi u Mursi*, Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu, Vol.36, No.1, Zagreb, str. 97. – 103.
6. Pinterović, D., 1978., *Mursa i njezino područje u antičko doba*, Osijek.
7. Šašel, J., 1992. *The struggle between Magnentius and Constantius II for Italy and Illyricum*, u: *Opera Selecta*, Ljubljana, 716. – 727.